

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**KAŠTELANSKA USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM
KONTEKSTU**

MARIA ŽIŽIĆ

SPLIT, 2017.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska usmena književnost

**KAŠTELANSKA USMENOKNJIŽEVNA BAŠTINA U ETNOLOŠKOM
KONTEKSTU**

Studentica:

Maria Žižić

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2017. godine

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
1. UVOD	2
2. NEKADAŠNJI ŽIVOT	3
2.1. NAČIN ODIJEVANJA	5
3. LEGENDA O MILJENKU I DOBRILI.....	6
4. CRKVENO – PUČKA BAŠTINA.....	7
4.1. ADVENT.....	8
4.1.1. Sveta Barbara	9
4.1.2. Sveti Nikola	10
4.1.3. Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije	11
4.1.4. Sveta Lucija	12
4.2. BADNJAK.....	13
4.3. BOŽIĆ	18
4.4. SILVESTROVO	22
4.5. SVETA TRI KRALJA.....	24
5. PJEVAČKI ZBOROVI	25
5.1. CRKVENI PJEVAČKI ZBOROVI.....	26
5.1.1. Počeci pjevanja	26
5.1.2. Običaji i pjevanje kroz prošlost	27
6. ZAKLJUČAK	28
POPIS KAZIVAČA	30
LITERATURA.....	30
ORAL LITERARY HERITAGE OF KAŠTELA IN ETHNOLOGICAL CONTEXT	32
Summary	32

SAŽETAK

Kaštela predstavljaju grad od sedam mjesta koji se nalazi između Trogira i Solina. Svojom bogatom poviješću a samim tim i kulturnom baštinom ovaj grad zanimljiv je za proučavanje tradicijske kulture. U radu se opisuje pregršt tradicijskog sadržaja, za početak se ukratko opisuje povijest grada Kaštela te tadašnji način života kao i način odijevanja. Nakon toga slijedi legenda koja obilježava cijeli grad, ona o Miljenku i Dobrili, čija priča privlači posjetitelje diljem svijeta. Najmnogobrojnije su predstavljeni vjerski običaji, koji, miješajući se sa pučkim, poganskim običajima, čine nerazdvojivu cjelinu, to jest crkveno – pučku baštinu. Grad čini posebnim i duga tradicija usmenog pjesništva, brojne klape te pjevački zborovi koji su također jedna od odlika identiteta grada kojima se na brojnim manifestacijama iskazuje tradicijska kultura. Osim iskazivanja tradicijske kulture, klape i zborovi bili su povod druženja i mnogobrojnih ljubavnih priča koje su započinjale dječaćkim pjevanjem serenada djevojkama pod prozorom. Ovaj rad donosi pregled na kulturnu baštinu grada Kaštela uz pomoć mnogobrojnih izvora te intervju sa kazivačicama koje su ili prepričavale svoje uspomene ili se prisjećale života svojih predaka.

Ključne riječi: Kaštela, način života, Miljenko i Dobrila, crkveno – pučka baština, pjevački zborovi

1. UVOD

U ovom radu predstaviti će se Kaštelanska usmena predaja koja će uključivati opise raznih običaja, tradicija i povijesti. Za sami početak biti će predstavljen kulturno – povijesni pregled grada Kaštela.

Današnja Kaštela, kako navode Sanja Ivančić i Sanja Acalia (2015: 26), protežu se uz obalu Kaštelanskog zaljeva, južno od planine Kozjak do mora te između kulturno – povijesnih središta Splita i Stare Salone s jugoistočne te Trogira sa sjeverozapadne strane. Kaštela, koja su sačinjena pretežno od ravničarskog kraja, sadrže Kaštelansko polje i obalni pojas koji se proteže dužinom od osamnaest kilometara.

Novo razdoblje ovog prostora S. Ivančić i S. Acalija (2015: 27) definiraju doseljavanjem Hrvata u 7. i 8. stoljeću. Hrvatski knezovi tada “primaju i slave kršćanstvo“. Hrvati tada grade naselja i crkve na padinama Kozjaka. Crkve su „gradili i darivali“ hrvatski plemenitaši, zvani „didići“. Unatoč nestanku sela i naselja, koja su stradala u 15. i 16. stoljeću pod osmanlijskim provalama, tadašnje crkvice i danas su sačuvane te predstavljaju župne crkvice oko kojih se nalaze srednjovjekovna groblja. U kasnome srednjem vijeku, Kaštela zbog svoje plodnosti postaju centar zanimanja 'splitske i trogirске komune'. To je uslijedilo mnogobrojnim sukobima između dvije komune koji su rezultirali razgraničenjem koje se nalazilo na sredini polja te poznatim kamenim stupom na morskoj obali, Stupom pod Ostrogom.

Nakon, kako objašnjavaju, u 15. stoljeću, na vlast dolazi Mletačka Republika čiji je dio splitskog i trogirskog područja obuhvaćao i kaštelansko polje. Nakon pada Bosne 1463. godine, Dalmaciji je zaprijetila opasnost od osmanlijskih napada koja je uslijedila nizom ratova između Turske, Venecije i Mletačke Republike. Ishod ratova podredio je Klis osmanlijskom vlasti te je time Kaštelansko polje izloženo njihovim stalnim naletima od kojih ih Mletačka vlast nije mogla zaštititi. Unatoč brojnim diplomatskim i vojnim mjerama bilo je nemoguće zaštititi Kaštelanski prostor od „osmanlijskih pljačkaša, podanika i plaćenika martologa“. U svrhu obrane, Splitska nadbiskupija, Benediktinski samostan te trogirski i splitski plemići, podignuli su „sedamnaest utvrda i dvanaest utvrđenih naselja“ u razdoblju od 15. do 17. stoljeća. Zahvaljujući utverdama zaštitilo se stanovništvo, osobito težake koji su obrađivali polja te se na taj način spriječilo njihovo iseljavanje.

Utvrđena naselja dobila su nazive prema utvrdi odnosno kaštelu i njegovu utemeljitelju: „Stafileo, Cippico, Cega, Rosani, Vitturi, Cambi“. Građena su od utvrde posjednika i naselja koje je pokraj nje utvrđeno. Utvrda posjednika bila je smještena na moru ili na samoj obali a

sjeverno od nje, formiralo se utvrđeno naselje među zidinama. Naselja su se sačinjavala od kuća i vrtova te ulicama koje su se protezale u smjeru sjever-jug. Zahvaljujući navedenim utvrđama cijelo je to područje dobilo naziv Kaštela te, kako detaljno objašnjavaju S. Ivančić i S. Acalija (2015: 28), do danas se sačuvalo dvanaest utvrda i devet utvrđenih naselja unutar sedam povijesnih jezgra: Kaštel Sućurac, Kaštel Gomilica, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić, Kaštel Stari, Kaštel Novi i Kaštel Štafilić.“

2. NEKADAŠNJI ŽIVOT

Nekadašnji život kaštelanskog kraja nije se uvelike razlikovao od života u čitavoj Dalmaciji. Bio je to život bez moderne tehnologije, pa čak i one tehnologije koja se danas već smatra zastarjelom. Živjelo se bez televizije, svih kućanskih aparata, pa čak i bez struje. Rutinske stvari kao što su pranje odjeće, nekada su bili obredi, dogovori više žena koje bi tu robu iskuhavale, prale u moru i ispirale vodom iz bunara. To su radile zajedno kako bi im bilo lakše, a ujedno se smatralo i druženjem te nekom vrstom društvenog života. Život se uvelike razlikovao od današnjeg života, pritom ne misleći samo na tehnološka dostignuća već općenito na način života koji je tad bio blago rečeno patrijarhalan. Žene su živjele u sjeni svojih očeva, braće i muževa. Njihov život bio je podređen samo njima i djeci. Iako su živjeli u kućama uz more, te žene nisu znale plivati jer je kupanje bilo nešto nezamislivo:

„Evo tvoja prababa nije znala plivat, a do mora je imala 100 metri. Nije se to moglo tad ni zamisliti. Onda kad su došli prvi turisti, oko 1900., bilo je to pravo čudo za naše žene gledat ove da se kupaju i još da pokazuju ramena i kolina. E, a posli toga, jedanput godišnje, u osmi mjesec, žene bi se išle kupat. To bi bilo na dan kad bi muški išli po drva u Vučevicu, s druge strane Kozjaka(...). Kupale su se u robi, ko je vidija kupaće, i još bi zavezale suve tikve oko sebe da se ne bi utopile.“¹

Točno se znalo koji su mještani imali svoje *polje*, njima se na vratima ostavljalo stari kruh te ostatke od voća i povrća. Oni bi to kupili i tim hranili svoje svinje i ostale životinje. Solidarnost među susjedima i međusobna bliskost bila je daleko više izražena jer su tada ljudi i više jedni o drugima ovisili:

¹ Kazivačica: Proso, Mirjana, udana Rodin, rođena 1942. godine u Gatima, nakon udaje 1964. preselila je u Kaštel Lukšić gdje i danas živi. Zapisano u Kaštel Lukšiću, 20. svibnja, 2017.

„Lako je danas nazvat koga oćeš kad imaš mobitel. A prije, susid ti je bija najbliži i bilo je normalno da ćete si međusobno pripomoć. Jedan bi susid ima traktor, ovaj drugi bi radija vino, treći bi ima jaja i tako. Svako je ima nešto za pridonit u zajednicu, najvažnije da si nekako koristan.“²

No unatoč solidarnosti, neimaština te oskudni uvjeti života bili su uzrok čestog obolijevanja djece, kako ističu Maja Alujević i Vedrana Premuž Đipalo (2008: 8). Liječilo se raznim biljkama, biljnim napitcima te namirnicama za koja se vjerovalo da imaju ljekovita svojstva. U svakom selu postojala je i osoba kojoj se obraćala za ljekovite trave. Navode i razne naputke koji su se koristili u liječenju djece. Na primjer, za liječenje očiju, smatralo se da uštrcavanje majčinog mlijeka dobro djeluje, za uklanjanje glista oko pupka se namazalo malo maslinovog ulja i usitnjenog češnjaka, oblozi od rakije koristili su se za snižavanje temperature. Što se tiče vanjskih ozljeda, uobičajeno je bilo koristiti smjesu „usitnjene kadulje, ive i ječmenog brašna“.

Čin rađanja bio je obavljan u potpunoj suprotnosti od današnjeg. Žene su rađale najčešće odjevene, u klečećem, čučjećem pa čak i stojećem položaju. Uvriježeno mišljenje bilo je da se trudnice moraju čuvati zlih sila i uroka te su trudnice čak morale izbjegavati pogled na ružne stvari jer se vjerovalo da im i to može donijeti nesreću. M. Alujević i V. Premuž Đipalo (2008: 5) objašnjavaju da se bol pri porodu olakšavala tako što se ženama pod suknju stavljala vruća voda. Bilo je nezamislivo da muškarac bude prisutan. Mjesec dana nakon poroda vjerovalo se da su žena i novorođenče još uvijek izloženi zlim urocima te su bili pomalo udaljeni od ostalih ukućana. Ako majka ne bi imala dovoljno mlijeka, novorođenče bi dojila žena iz sela koja ga je imala. Krštenje djeteta bilo je obavezno. Bira se kum za dječaka ili kuma za djevojčicu. Običaj je bio da nakon tri 'pokumljenja' dvije obitelji postaju rodbinom te se više ne mogu međusobno ženiti ni udavati.

Ljeti je djeci glavnu zabavu predstavljala lopta te razne igre skrivanja i preskakanja, a najomiljenije igre koje navode M. Alujević i V. Premuž Đipalo (2008: 27) bile su: cugarela³,

² Kazivačica: Miolin, Dušanka, udana Andromak, rođena 1946. godine u Kaštel Sućurcu, nakon udaje preselila u Kaštel Lukšić gdje i danas živi. Zapisano u Kaštel Lukšiću, 20. svibnja, 2017.

³ Cugarela - školica, zugarela, zoga, skica za igru se crtala po zemlji ciglom, kamenom, štapom, kredom ili nečim drugim.

trilja⁴, kukale⁵, vatalo⁶, kljuka⁷, treskapica⁸, piske⁹, kralje¹⁰ i slično. U zimsko doba godine, duge i hladne večeri provodile su se uz vatru:

„ Igrale bi se karte, trenta una i nekad tombola, ako bi nas se više skupilo. A kad nije bilo do igre, oni stariji su prepričavali nekakve priče i legenda. Svi su to volili slušati, od najmlađih do najstarijih. Sidilo bi se uz voštanu sviću i blizu vatre. Onda kad bi došla neka ura, svi u krpe do sutra.“¹¹

2.1. NAČIN ODIJEVANJA

Kaštelansko odijevanje kao i svaka druga nošnja ima svoje osobitosti koje su specifične za kraj koji predstavlja. Izmjenjivanjem generacija one iz svakodnevne uporabe počinju predstavljati samo izraz tradicije i identiteta na prikladnim svečanostima.

Svoju vrijednost gubile su postupno kroz 20 stoljeće jer su takav način odijevanja prakticirale samo starije generacije, a ponajviše one generacije rođene u 19. stoljeću, kako objašnjavaju S. Ivančić i S. Acalija (2015: 183). Generacijama rođenim potkraj 19. i početkom 20. stoljeća kaštelanska nošnja, više nisu „uzor i norma odijevanja“. No unatoč tome, kako naglašavaju, kaštelanska nošnja je još uvijek korištena i nadasve poželjna svečana odora na gradskim svečanostima kao što su javni plesovi ili svetkovine gdje predstavljaju izraz lokalne pripadnosti čija se tradicija zadržala do suvremenih dana.

Važno je za naglasiti i to da je daleko veća pozornost pridana ženskoj nošnji iz više razloga koje navode S. Ivančić i S. Acalija (2015: 148). Jedan od razloga je to što su se ženske osobe obilatije opremale zahvaljujući takozvanim *dotama*. Naziv *dota* latinskog je podrijetla te označava dar koji se odnosi na odjeću, obuću, nakit, posteljinu i predmete za svakodnevnu upotrebu koju buduća mladenka donosi iz roditeljske kuće u svoj novi dom. S. Ivančić i S. Acalija (2015: 108) objašnjavaju da je i sam prijenos *dote* iz jedne kuće u drugu imao svoje zakonitosti te je predstavljao jednu vrstu tradicije. Mlade žene i djevojke prenosile su *dotu* iz

⁴ Trilja - trija, trica, varijanta i danas poznate igre mlin.

⁵ Kukale - igra skrivaća.

⁶ Vatalo - igra hvatanja.

⁷ Kljuka - natjecanje u snazi rukama ili prstima.

⁸ Treskapuca - treskavica, pismo ili glava, novčić se stavlja u kapu te ko pogodi stranu osvaja novčić.

⁹ Piske- piljke - igra s kamenčićima.

¹⁰ Kralje - igra sa štapom u kojoj je onaj koji drži štap kralj dok su ostali sluge. Kralj naređuje koga će sluga poljubiti.

¹¹ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

mladenkine kuće u kuću mladoženje u takozvanim konistrama na glavi. S obzirom da je svaka mladenka nastojala da njena dota bude što raskošnija, u narodu se proširila uzrečica „*Ne bi joj bila dosta ni dota Sv. Ane*“¹².

No i prije samog vjenčanja činjenica je da su ženske osobe više bile izložene fizičkom predstavljanju lokalnoj zajednici od muškaraca. Muški i dječji odjevni predmeti izrađivali su se u krugu pojedine obitelji pa je samim time češći bio i običaj nasljeđivanja sa starijih na mlađe generacije braće te su se na taj način odjevni predmeti kombinirali do potpune istrošenosti. Ovaj običaj posebno je izražen kod dječjih odjevnih predmeta. Vrlo malo ostataka postoji i za radnih odijela iz razloga što se ova vrsta odijevanja nije smatrala važnom za bilježenje kroz povijest a po svojoj namjeni bila je izrazito podložna istrošenosti.

3. LEGENDA O MILJENKU I DOBRILI

Najpoznatija legenda grada Kaštela ona je o Miljenku i Dobrili, čija je osnovna radnja smještena u Kaštel Lukšiću. Mnogi ju povezuju s kulturnom pričom o Romeu i Juliji. Obje radnje govore o dvoje mladih i zaljubljenih ljudi čije su obitelji u zavadi te jednako tako obje radnje završavaju tragično, smrću mladog para:

„U poznatoj, nadasve imućnoj plemićkoj obitelji živjela je Dobrila Vitturi, kći Radoslavova, a u obitelji plemića Adalberta Rušinića živio je njegov sin Miljenko. Dvoje mladih su se upoznali i kako to po prirodi ide, zaljubili. Rivalstvo i dugogodišnja svađa između njihovih očeva natjerala ih je da svoju ljubav iskazuju u tajnosti. Međutim, roditelji su saznali za njihovu vezu te su Dobrilu počeli motriti dan i noć, a Miljenko je poslan u Veneciju da obavlja službu. Dobrilin otac, kako bi bio sasvim siguran da je ta priča završena, odlučio je ugovoriti vjenčanje Dobrili sa znatno starijim čovjekom Družimirom. Jedan lukšićki vojnik donio je tu vijest Miljenku u Veneciju. Na to je on pobjegao iz službe te uspio spriječiti vjenčanje u pravom trenutku. Dobrilin otac je pobjesnio te ju je odlučio zatočiti u samostanu Sv. Nikole u Trogiru. Miljenko je, pokušavši to spriječiti, izazvao nered te je prognan u jedan franjevački samostan. Miljenko je Dobrili, preko zajedničke im poznanice poslao poruku da pobjegne iz tog samostana, što je ona i teškom mukom uspjela učiniti. Došla je na dogovoreno mjesto

¹² Poslovice koja je izvedena iz apokripnog života svete u kojem se navodi da je za njenu udaju trebalo sakupiti veliku dotu te je zbog toga stanovništvo bilo opterećeno nametima.

no njen dragi se nije pojavio. Ostala je sama i preplašena, a vrlo brzo su je uhvatili hajduci. Tako preplašena, prihvatila je ponudu nekih skitnica da je odvedu u samostan u kojem se nalazi Miljenko. Tada je došlo do još jednog nesporazuma. Naime, Miljenko je bio primoran prurušiti se u fratra kako ga hajduci ne bi ubili. No to je Dobrila shvatila kao znak da nikada neće moći biti sa svojim ljubljjenim.

Tada je lukavi Radoslav, kako bi spriječio obiteljsku sramotu, odlučio pružiti ruku pomirenja obitelji Rušinić. Sve je izgledalo idilično, tri vojnika su poslana da pronađu nesretne ljubavnike te da ih vrata na svečano vjenčanje u Kaštel Lukšič. Vjenčanje je obavljeno, kako je i bilo rečeno. Međutim, Dobrilin otac, pun mržnje i zavisti, nije mogao podnijeti činjenicu da Dobrila odlazi u obitelj Rušinić. Kada više nije mogao izdržati, ubio je Miljenka. Bilo je to samo večer nakon njihova vjenčanja.

Nakon tog tragičnog događaja, Dobrila je skrenula s uma, više se nikada nije ni osmjehnula. Nije dugo prošlo, i ona je umrla. Posljednja želja bila joj je da bude pokopana pokraj svog jedinog, u crkvi Sv. Ivana na Rušincu. Na njihovu vječnom počivalištu zauvijek je uklesana poruka "Pokoj ljubavnikom", a u Kaštel Lukšiču još uvijek postoje oba dvorca, i Vitturijev i Rušinićev.“¹³

Smatra se da je legenda o Miljenku i Dobrili prepričavana uobičajenom narodnom predajom, a kako objašnjava Neven Bućan (2015: 149) to se pretežno odvijalo kada bi se već spomenuti težaci okupljali sa svojim seoskim obiteljima, u međusobnim posjetima ili kada bi se sastajali po trgovima, po rivi i na ulicama povodom praznika i svetkovina. Ova legenda pri put je zapisana u romanu Marka Kažotića *Miljenko i Dobrila*, koji je napisan 1833. I sam Kažotić u predgovoru ovog romana ističe kako je za pisanje ovog romana preuzeo predaju od bezimenog pisca koja je napisana ilirski odnosno hrvatski čime je želio istaknuti da je do sada bila prenošena usmenom predajom.

4. CRKVENO – PUČKA BAŠTINA

Kroz liturgijsku godinu, Crkva se svojim svetkovinama i običajima prisjeća Isusovih života kao i njegovih djela koji se utjelovljuju od njegova rođenja pa sve do smrti i uskrsnuća kao i ponovnog iščekivanja njegova dolaska. Liturgijska godina dijeli se na Božićno vrijeme i njegovo Došašće, Uskrsno vrijeme i njegovu Korizma, Vazmeno vrijeme koje traje do Duhova

¹³ Prepričano uz pomoć: Bućan, Neven: *100 kulturno turističkih „brendova“ grada Kaštela*, 1000 primjeraka, Kaštela, 2015.

te ostale tjedne kroz godinu. Iako su Uskrs i Korizmeno vrijeme najznačajniji religijski blagdan koji potvrđuju kršćansku vjeru, Božić i Došašće smatra se najomiljenijim blagdanom, kako objašnjava Sanja Acalija (2010: 6). Kao razlog za to, Silvio Braica (2004: 6), navodi opću atmosferu, koja je za Uskrsno vrijeme i Korizmu „suzdržana i tiha“, a za Božić „vesela i većinom blago razuzdana“. Slavlje je to rođenja sina Božjega koje predstavlja obiteljski blagdan pun mira i blagostanja. Božićni običaji, kako objašnjava S. Braica (2004: 5), započinju mnogo prije Badnjaka i Božića pa tako obuhvaćaju cijeli Advent te se nastavljaju sve do Sveta Tri Kralja. Oni zauzimaju središnji dio zimskih narodnih običaja koji počinju u studenom te traju sve do Poklada.

4.1. ADVENT

Božićno vrijeme obuhvaća razdoblje od početka studenog do polovice siječnja kojeg obilježavaju razni običaji i vjerovanja. Sami Advent ili Došašće razdoblje je koje traje četiri tjedna uoči Božića. To je vrijeme u kojem se kršćani intenzivno pripremaju za svetkovinu Isusova rođenja. S. Braica (2004: 7) navodi da četiri nedjelje adventa obilježavaju četiri tisućljeća provedena u iščekivanju od postanka svijeta do dolaska Isusa, a po kršćanskom vjerovanju, vrijeme adventa je vrijeme nadanja za Isusov ponovni dolazak na svijet. Kako objašnjava Sanja Acalija (2010: 9) Advent započinje nedjeljom između 27. studenog i 3. prosinca. To jest, kako ističe Marko Dragić (2008: 414), počinje onom nedjeljom koja je najbliža blagdanu sv. Andrije. Boja koja predstavlja liturgijsko došašće je ljubičasta, koja je, kako objašnjava S. Braica (2004: 7), boja nade. Za to vrijeme specifične mise zornice uz pjevanje Božićnih pjesama koje na poseban način pridodaju toplini Božićnog ugođaja. Božićno bdijenje koje se odvija u predvečerje Badnje večeri označava kraj adventa te je ono u proteklim stoljećima predstavljalo razdoblje ozbiljnog posta kao i zabranu svih slavlja i veselja pa tako i vjenčanja. Povodom ove zabrane, S. Acalija (2010: 9) je izdvojila jednu poslovicu koja se običavala izreći u Kaštelima: „*Ko se ženi u Adventu, vodi ženu nekutentnu*¹⁴.“ Sve do Božića svetkuje se niz malih blagdana, M. Dragić (2008: 414) navodi sv. Barbaru, sv. Nikolu, Bezgrješno začecje Blažene Djevice Marije, sv. Lucija i sv. Tomu od kojih će poneke svetkovine biti opisane u idućim poglavljima.

¹⁴ Nekutentna - nesretna

4.1.1. Sveta Barbara

Jedan od blagdana koji nažalost gubi na važnosti među mlađim stanovnicima Kaštela a dobro ga pamte njihovi preci, blagdan je Svete Barbare. Kako objašnjava M. Dragić (2015: 142), sveta Barbara „višestruka je zaštitnica“ koja se štuje u „zapadnoj i istočnoj crkvi“, odnosno „štuju je i protestanti“. Također ističe da su podaci o vremenu u kojem je živjela te mjestu u kojem je rođena nejasni te se za vrijeme rođenja navodi 3. stoljeće dok se u isto vrijeme navodi i da je umrla mučeničkom smrću 306. godine. Za mjesto na kojem je rođena navodi se Nikomedija odnosno današnji Izmir u Turskoj, Heliopolis u Egiptu te Nikozija u Maloj Aziji.

Sveta Barbara jedna je od „četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji“, kako ističe M. Dragić (2015: 147). Također navodi da je zaštitnica je: od „nagle i nepripravne smrti; rudara; radnika koji obavljaju radove opasne po život; od groma; od požara; od groznice.“ Također je zaštitnica topnika i općenito vojnika. Značenje sv. Barbare ogleda se u mnogim religijskim značajkama:

„Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradicijskoj kulturi Hrvata ogleda se u legendama; pučkim lirskim pjesmama; tradicijskim molitvama; crkvama, kapelama i oltarima, kipovima i slikama; toponimima, krematonimima, sanktonimima, fitonimima i antroponimima. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi božićno vrijeme u širem smislu je od sv. Barbare do Nove godine. U najširem smislu božićno vrijeme je od blagdana Svih svetih, kojeg narod zove »Mali Božić« pa do Bogojavljenja poznatog u narodu kao »Posljednji Božić«.“ (Dragić, 2015: 142)

U Kaštelima, blagdan Svete Barbare, koji se i sada slavi 4. prosinca, označavao je „početak ciklusa Božićnih običaja, sijanje boba, blagovanje »*slanega graja, boba i leće*« - mješavina različitih grahorica i žitarica.“, kako navodi S. Acalija (2010: 10). Također ističe nekoliko poslovice vezanih za taj dan: „Na svetu Barbaru, najbolji su bobi posijani.“, „Kako vrime na Barbaru, tako četrdeset dana.“, „Ako na Barbaru zagrmi barem jedan put, bit će grmljavine češće.“

U obiteljima Kaštel Lukšića i Sućurca roditelji i stariji odlazili bi u polje sijati bob rano ujutro dok bi djeca spavala a nakon toga odlazilo bi se na svete mise:

„Barbara je značila da počinju pripreme za Božić, već na Svih Svetih, šta smo mi zvali mali ili prvi Božić, počimalo je to Božićno vrime ali na svetu Barbaru su krečale prave

pripreme. Muž mi, njegov otac i ja išli bi rano zoron u poje, a svekrva bi ostala čuvat dicu i spremit ih za misu kad se probude. Mi bi posijali boba i kad bi se vratili išli bi svi skupa na misu.“¹⁵

4.1.2. Sveti Nikola

Blagdan Svetog Nikole, koji se slavi 6. prosinca, ipak je očuvao veću važnost među mlađim naraštajima Kaštela od blagdana Svete Barbare. Iako su se običaji uvelike promijenili pa se samim tim i tradicija zaboravila, sveti Nikola i danas se štuje kao zaštitnik pomoraca. Kako navodi M. Dragić (2015: 6,7) sveti Nikola rodio se u Patari u Maloj Aziji. Godina rođenja, iako nije točno određena, smatra se 268. godina, a godina smrti, koja također varira, smatra se 343. godina po riječima Jakoba od Voragine, a kako navodi M. Dragić (2015: 7):

„Zaštitnik je djece, pomoraca, neudanih djevojaka, siromaha, studenata, farmaceuta, pekara, ribara, svjećara, zidara, trgovaca, tkalaca, zatvorenika, trgovaca, putnika, bolesnika, umirućih. Kult svetoga Nikole iznimno je raširen i na Zapadu i na Istoku. Glavni je zaštitnik Rusije (Badurina, 1990: 426-427).“

Sveti Nikola, kao i sveta Barbara, u nekim se zemljama ubraja među četrnaest svetaca pomoćnika u nevolji, predstavlja „zaštitnika pomoraca i zatvorenika“, kako ističe M. Dragić (2015: 7). Dunja Rihtman-Auguštin (1992: 35) navodi kako „najstariji podaci“ o štovanju svetog Nikole „sežu u razdoblje od 11. do 13. stoljeća, u širenju tog kulta ističu se benediktinci s Monte Cassina u Italiji“. Objasnjavajući njegovu ikonografiju, M. Dragić (2015: 7) uočava:

„Sveti Nikola se u ikonografiji prikazuje kao biskup s tri vrećice sa zlatnicima ili s tri zlatne kugle što predstavlja njegovo dobročinstvo. Ponekad se prikazuje sa sidrom ili s lađom u pozadini, kao zaštitnik mornara. Katkad se prikazuje s malim djetetom koje mu ljubi ruku, ili s troje dječice u kablu što simbolizira njegovo zaštitništvo male djece.“

S. Acalija (2010: 10) ističe Kaštel Stari u kojem se posebno štovao „sveti Nikola 'putnik“ te ističu kako je „crkvice njemu u čast sagrađena 1860. godine“. „Kult svetoga Nikole pojavljuje se i „u crkvi svetog Ivana u mjestu, na oltaru svetog Križa, a njegov lik nalazimo i

¹⁵ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

na oltarnoj slici“. Ističu i kako je u prošlim stoljećima „nakon Svete mise župan puk i bratime častio takozvanim 'galetinima'“ pa je tako „običaj darivanja toga dana oživljen i u novije doba“. Navode : „Sveti Nikola odjeven je u crveni plašt, biskupski ornat, nosi mitru i ima sijedu bradu. Kao i sveta Luce djeci sprema darove večer prije blagdana u pripremljene čarapice. Prati ga zločesti Krampus, odjeven u crno, s rogovima i lancima.

Zbog navedenih vjerovanja, blagdan Svetog Nikole ili kako ga zovu u primorskim krajevima, sveti Mikula, u Kaštelima se nazivao i „*mornarskim danom*“, kako objašnjava M. Dragić (2015: 12). Ističe kako su se djeca posebno veselila svetom Mikuli jer im je ostavljao poklone u „bičvice“ koje bi oni dan prije objesili, ako bi bili zločesti, u „bičvici“ bi ih dočekala šiba.

Za Svetog Nikolu pažnja nije bila usmjerena na poklone koliko na blagoslov brodova, a mise su bile posvećivane ribarima, pomorcima, kojih je u Kaštelima bila većina:

„Nismo ti se mi nešto veselili Nikoli ka dica, više ti je to bila fešta ribara i mornara, a za dicu je bila sveta Luca, ona bi poklone nosila. A za Nikolu bi ti ova bogatija dica znala dobit naranču, bičvicu ili tako nešto. A mi kako smo imali bogatije tete onda bi ka dica jedva čekali otić u posjete pa dobit koji bombonić, to su ti bile ka karamele ove sad, e to bi mi dobijali kroz Advent ako bi se kroz taj period oni svratili nama ili mi njima.“¹⁶

4.1.3. Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije

Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije svetkuje se 8. prosinca. Na taj dan slavi se sačuvanost Djevice Marije od istočnog grijeha. Marijino ukazanje potvrdilo je vjeru u njeno Bezgrješno začće, kako ističe M. Dragić (2008: 423) pritom navodeći dvije osobe za koje se vjeruje da im se Gospa ukazala, Catherine Labouré i Bernadetta (Bernardici) Soubirous.

Uoči ovog blagdana, kako navodi S. Acalija (2010: 10), u crkvama se „priređuje devetodnevna molitva, zvana *devetnica*“. Također navodi da se u Kaštel Štafiliću na taj blagdan u procesiji nosi Gospina slika. Ističe i poklone koji su se nosili Gospi na poklon u crkvu, a ti pokloni bile su masline koje su se skupljale u takozvane *krtole*. Nasred sela pilo se vino a sukladno s tim izdvojena je i jedna poslovice koja se među narodom govorila: “Osam dana prije i osam dana poza Gospe od Začća, najbolje je rizat' vinograd.“ Krtole su se skupljale u obližnjim poljima nekoliko dana prije te bi se onda odlazilo na misu: „Ako ko nije ima polje,

¹⁶ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

mi šta smo imali donili bi pa podilili međusobno pa bi onda skupa pošli na misu. Ma eto ništa osim toga na taj dan.“¹⁷

4.1.4. Sveta Lucija

Dvanaest dana prije Božića, odnosno 13. prosinca, svetkuje se blagdan Svete Lucije. Sveta Lucija živjela je u 3. st. te potječe iz Sirakuze na Siciliji, kako navodi M. Dragić (2008: 425). Također ističe kako je bila ustrajna u kršćanstvu te je zbog toga „podnijela mučeničku smrt“. M. Dragić (2008: 425) navodi i legendu, a može se reći i proročanstvo koje objašnjava njezinu mučeničku smrt: „Prema legendi njezina je majka bolovala od neizlječive bolesti pa ju je Lucija nagovorila da pođe na grob sv. Agate u Kataniju.“ Ondje se Luciji ukazala sv. Agata koja joj je rekla da će joj majka ozdraviti, a da će ona podnijeti teške muke.

„U hrvatskoj narodnoj tradicijskoj kulturi sv. Lucija se povezuje s očima, vidom i ženskim ručnim radom.“ kako objašnjava M. Dragić (2008: 426). Na blagdan Svete Lucije, odnosno običaje i rituale koji ga ispunjavaju, susreću se „pretkršćanske i kršćanske tradicije pri čemu je Crkva nastojala kristijanizirati i širiti kult Lucije nositeljice svjetla.“, kako primjećuje D. Rihtman Augustin (1992: 26). A kako ističe S. Acalija (2010: 11) sv. Lucija je u „ikonografiji prikazana kao nebeska iscjeliteljica očiju, s pliticom, očima i nožem“. Način na koji je prikazana u ikonografiji поближе objašnjava legenda koju navodi M. Dragić (2008: 426): „Prema legendi jedan je od Lucijinih prosaca bio zanesen ljepotom njezinih očiju te se nikako nije mogao smiriti. Bojeći se da njezine oči ne bi mladića navele na zlo, Lucija ih je sama sebi iskopala i poslala mladiću. Zadivljen Lucijinom vjerom i mladić je postao kršćaninom.“

U Kaštelima su se u ponoć, na blagdan Svete Lucije palile takozvane maškule¹⁸ te, kako navodi S. Acalija (2010: 11), kada bi se začuo njihov pucanj, crkvena zvona počela bi zvoniti. Njezinom dolasku najviše su se radovala djeca koja su znala da s osvitkom blagdana Svete Lucije dolaze i pokloni:

„E Luci smo se mi radovali ka dica. Ubralo bi se trave za tovara i to bi stavili na ponistru i u jednu poticu malo vode. Onda ujutro kad se probudiš dočeka te malo smokav, koja naranča ili oriji. Oni malo bogatiji dobijali bi bičvice, mandulete ili bobiće. Onda bi

¹⁷ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20 svibnja, 2017.

¹⁸ Maškul, maškal - mali top.

stariji uvijek kroz godinu znali reć nama dicit kad nismo dobra da ćemo na Svetu Lucu dobit kapulu pa bi se mi odma umirili.“¹⁹

Blagdan Svete Lucije poznat je u narodu i po običaju sijanja pšenice: „E sijali bi i pšenicu na Svetu Lucu. Stavili bi je iz vode na pijatić neki lipi, malo je prosušili sa šudaron i pustili da reste. Pa bi se znalo reć da ako ti dobro narestete do Božića da će u kući nagodinu bit para.“

Od blagdana Svete Lucije do Božića preostaje dvanaest dana a kako dani od svete Lucije idu sve duži znalo bi se reći da „Sveta Lucija, mrak ubija“. Kako navodi S. Acalija ti dani nazivali su se *brojanice* ili *Lucijanski dani* koji su „prema poganskome vjerovanju pogodni za proricanje vremena pa se u narodu obično govorilo:

„Ako je na dan Svete Luce lipo vrime, sićanj je lip.

Drugi dan po sv Luci, kakvo je vrime,
takva će bit' vejača.

Treći dan, kakvo je vrime, takav će bit' ožujak.

Četvrti dan, kakvo je vrime, takav će bit' travanj.

Peti dan, kakvo je vrime, takav će bit' svibanj.“

4.2. BADNJAK

Badnji dan svetkuje se 24. prosinca. Tradicija štovanja Badnjeg dana prisutna je i suvremenoj kulturi no neki običaji su se ipak promijenili ili potpuno nestali. Badnjak je, kako ističe M. Dragić (2015: 399) „folklorom najbogatiji dan u godini, a po običajima, obredima i ophodima koji ga karakteriziraju može se podijeliti na: Badnje jutro i dan i Badnju noć.“ Ovako opisuje navedenu podjelu:

„Badnje jutro i dan karakteriziraju: djeca – jutarnji čestitari (kvočke, položaj, badnjičari); obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanovim, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka, groblja; koledanje i veseljanje; blagoslov ovaca;

¹⁹ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

glorijani; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; divinacije.“

Prema crkvenom kalendaru, Badnjak je posvećen Adamu i Evi te Crkva propisuje da se taj dan posti, kako navodi D. Rihtman Auguština (1992: 85). Također ističe kako je posao muškog dijela obitelji uglavnom uključivao nabavku drva za naredne dane dok su ženski poslovi uključivali sve ostalo. Drugim riječima, spremale su kuću i pripremale obilje hrane za nadolazeće blagdane. Ovako je D. Rihtman Auguština (1992: 86) opisala dinamiku Badnjeg dana:

„Svakodnevnici poslovi, cijepanje drva ili pripremanje hrane, izmjenjivali su se s onima koji će imati obrednu funkciju, kao što je odabir debla ili stabla za badnjak, te priređivanje obrednih kruhova i kolača. Ali taj se dan razlikovao od uobičajene seljačke svakodnevice jer je bio zadan rok do kad su se poslovi morali završiti i kada je nastupalo obredno vrijeme.“

Starije osobe u kući bile su zadužene za škropljenje blagoslovljenom vodom, kako ističe S. Acalija (2010: 14). Škropili bi „kuću, dvorište, ukućane, štalu, polja, stoku, maslinike, vrtove.“ Ostali ukućani, kako objašnjava, kitili su Božićno drvce, gradili jaslice te posipali slamu i žito. Svi poslovi trebali su biti obavljani prije mraka:

„Badnjak je bija poseban, ujutro bi se svi rano dizali i krenilo bi se odmah raditi jer je trebalo sve biti spremno prije negoli padne mrak. Mi žene bi sredile kuću ako je bilo šta neredno, spremale bi spizu i za Badnju večeru a i za sutradan, sve je to za Božić trebalo biti spremno. Na Badnjak bi se jilo bakalara ako bi bilo i fritule onako za osladiti se. Taj dan nije se smilo jist skoro pa ništa. Ujutro kavu i koju smokvu pa do večere uglavnom ništa nismo jili.“²⁰

Jedan od centralnih događaja na Badnji dan je paljenje badnjaka. M. Dragić (2008: 67) objašnjava da „u hrvatskoj tradicijskog kulturi“ postoje „dvije vrste badnjaka“. Prvu vrstu čine „lisnate grane cera ili ljeskove grane do dva metra duljine sa što više resa“. Objasnjava da ova vrsta badnjaka služi za „estetski karakter“ te su zbog toga „stavljani nad vrata, pod strehu ili na krov kuće“. Drugu vrstu nekoć se, kako navodi, „ritualno uvečer unosilo u domove i palilo na

²⁰ Kazivačica: već spomenuta Proso, Mirjana, udana Rodin. Zapisano 20. svibnja, 2017.

ognjištima“. Ovaj badnjak čine „tri komada drveta, od kojih je najdulje dužine metar do dva i debljine trideset do pedeset centimetara. Također objašnjava sam obred unošenja badnjaka koji je podrazumijevao: „tradicionalni katolički pozdrav; čestitanja; posipanja žitom (pokatkad i slamom); polijevanje vinom; molitve, posebice, preporuke.“ D. Rihtman Augustin (1992: 47) navodi da su muškarci na Badnjak, osim cijepanja drva za sve blagdanske dane, donosili i badnjake, „tri velika panja“ pa bi „u sumrak, kad zazvoni Zdravomarija i kad se u svakoj kući okuplja obitelj, gospodar skinuo kapu, izašao pred kuću, uzeo jedan badnjak te, noseći ga ispred sebe, ušao i pozdravio“ ustaljenim katoličkim pozdravom.

Sami smisao paljenja badnjaka povezano je s mistifikacijom vatre te se „proricalo po jačini vatre badnjaka na ognjištu kao i badnjih krjesova“, a „vjerovalo se da ta vatra daje snagu nadolazećoj godini“, kako objašnjava M. Dragić (2008: 67). Također naglašava (2016: 156) da je Badnji dan predstavljao „završetak gospodarske godine“ te osim paljenja badnjaka, „razni obredi i običaji vezani su za izražavanje želja za plodnom nastupajućom godinom.“

Vjerovanje da se pokojnici okupljaju oko drva badnjaka očituje se na način da se vjernici tijekom paljenja badnjaka prisjećaju svojih predaka što se naziva i 'kult pokojnika', kako objašnjava S. Acalija (2010:15). Drvo badnjak također se, kako ističe, vezuje uz „vjerovanja da se tu noć kad je snaga Sunca najslabija potpomogne toplinom i svjetlošću da bi se pobijedili mrak i studen.“ Također navodi da se badnjak u Kaštelima „pali na kominu i gori s prekidima, gasi se poslije večere i ponovno pali uz Božićni ručak i večeru, Novu godinu i Sveta tri kralja.“ Starješina obitelji škropio bi badnjak blagoslovljenom vodom, polijevao ga vinom i uljem te ga 'hranio' pšenicom. Također objašnjava da nakon toga ukućani mole prigodne molitve „Očenaš, Zdravomariju i Pokoj vječni za umrle, za duše u Čistilištu, za one na umoru, za žive i mrtve, za prijatelje, rođake i za dobar urod.“

„Kad bi bili gotovi s badnjakom pošli bi na večeru, tad bi svi već lipo ogladnili, a kako i nećeš kad nisi ništa izija nego ujutro nešto sitno. E i lipo je sve prid večeru već bilo spremno. Gorila bi obavezno svića, uvijek na Badnjak, pomolili bi se i onda bi se moglo večerat. Večerali bi mi uvijek bakalar, koji put na brujet, koji put na bilo, a ako bi se koje godine imalo para napravili bi i jedan i drugi. Posli toga koju fritulu malo vina, crnog ili bilog, kako ko voli i eto, svi zadovoljni.“²¹

Voštana svijeća koja se palila pred večeru, postavljala se „u čašu sa žitaricama ili svijećnjak, *kandelir*“ te je tako krasila stol koji je ukrašavan okićenom lovorovom granom početkom 20. stoljeća, kako objašnjava S. Acalija (2010: 15). Po istoj predaji, nakon paljenja

²¹ Kazivačica: već spomenuta Proso, Mirjana, udana Rodin. Zapisano 20. svibnja, 2017.

svijeće, ponovno se moli: „Očenaš i Zdravomariju na poštenje i uspomenu svetoga porođenja Gospodina našeg Isusa Krista, zatim Zdravomariju za dare koje će se blagovati.“ Također ističe da se nakon dugih molitava obično govorilo: „Teško kući di na Badnju večer svića ne gori.“

Okićeno božićno drvce tradicija je modernog Božića koja se u starijim vremenima nije primjenjivala:

„Mi smo imali jelku ili smriće ali nije se to kitilo ovako ka danas. Ispod smo imali jaslice, to da, ali balunčice i svičice nikad, nismo ni znali za to, kako ćeš znat kad nisi vidija. Ove malo bogatije familije bi okitili jelku sa slatkišima, bobičima i manduletima, prošli bi kroz njih iglon i koncen i onda ih vezali za grane. I mi bi ako bi ostalo kojeg bobiča stavili, to je dicit bilo drago. I još eventualno one karamel bombone, to bi nama ove tetke znale donit pa bi šta ne pojidemo isto stavili na jelku. A kašnje su se javili ukrasi.“²²

Nakon večere, s malo vina u žlici gasila bi se Božićna svijeća koja je imala važnu ulogu u pučko- religijskim obredima, vjerovanjima kao i u proricanju budućnosti, kao objašnjava S. Acalija (2010: 24). Naime, vjerovalo se da će bolje roditi ona strana svijeće na koju krene dim, dvije su opcije, može bolje roditi *more* ili *poje*. Osim na Badnjak, ističe da se Božićna svijeća palila još na Novu Godinu i Sveta tri kralja.

Pred ponoćku, u nekim kaštelanskim mjestima badnjak se palio i ispred crkve, navela je S. Acalija (2010: 24). Običaj je bio da mlađi naraštaji do ponoći donose drva u selo, bili su to veliki komadi pa bi se iz polja do sela *valjali* u grupama, kako objašnjava. Kada bi se upalila vatra mještani bi sjedili uokolo, pjevali i pili vino koje je bilo skupljeno u pripremljene bačve. S. Acalija (2010: 24) uočava da se nasred sela nazdravljalo i više puta godišnje a oko samog badnjaka narod bi se okupljao na Božić, Svetog Stipana i Svetog Ivana. Ovom prigodom „župnik nazdravlja vrčem vina, najprije starješini bratovštine, glavaru sela i ostalima nakon čega slijedi pucnjava iz mužara²³. Preporučavaju se razni događaji iz prošlosti, (život, rad, obrana i druženje) uz izreke „*di ni vina ni kuća ni mirna*“. Misom ponoćkom, kako objašnjava, započinjalo bi Božićno vrijeme koje je završavalo nakon Isusova krštenja. Jedan od običaja na misi bio je da se odjene nova odjeća:

²² Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

²³ Mužar, maškula – mali top, naprava za pucanje.

„Na misu se moralo lipo obuć, onda bi matere dicu sredile od glave do pete, a to je bilo zato šta bi se na Božić pokazivala nova zimska roba koju bi tek nakon mise moga nositi di si tija. Isto ti je bilo na Uskrs, tada bi se pokazivala prolitnja roba. To se znalo među sviton.“²⁴

S. Acalija (2010: 25) ukazuje na to da u kaštelima nije bilo ponoćki dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća: „Održavale su se mise koje su počinjale oko tri sata ujutro i trajale do svanuća. Na njima je narod sudjelovao u velikom broju, uključivši i djecu, koja su se ovoj misi posebno radovala.“ Bio je to bučan običaj jer se pucalo iz raznih naprava za pucanje, a nazivale su se *puška, kubura, maškul, mužar, tondin, kanuncin, kaluncin, roketa i važ sa garburom*. No na samoj misi pjevale su se Božićne pjesme, a jednu od njih zabilježila je S. Acalija (2010: 26)²⁵:

Sveta Noć

Sveta noć se selom vata
U kućan se badnjak pali
Kućna čejad na okupu
U veseju Božić slavi

Sveta noć se razastrla
Zaodila svojim sjajem
Zvizde nebom prostrla je
A i misec svojim laštem

Gola stabla po dubravam
Po planinam snig se bili
Kroz misečev plašt se vidi
Svetoj noći kako sviti

Vitar tih je svojim mahom
Zima diše svojim dahom
More srebrom se odjeva

²⁴ Kazivačica: već spomenuta Proso, Mirjana, udana Rodin. Zapisano 20. svibnja, 2017.

²⁵ Na Badnju noć, 1937. godine složio Anton Acalija pok. Petra (arhiv obitelji Acalija)

Sveta noć se unj ogleda

U torovim ovce mirne
Uz čobana bdiju virne
Veličanstva ćutu moći
Poklon daju Svetoj noći

Još korake pobožoga
Puka štono k crkvi ide
Gđe se odnjima u tišini
Ove Svete noći mirne

U mističnoj ovoj noći
U tišini svetoj tajnoj
Kadkad odjek puške čuješ
I gdi s crkve zvona slavu
Rasvitjena crkva svoja
Puk pobožan vesel piva
Zamljan diže sa oltara
Slava Bogu a mir judima

Pozdravlja Te svemogući
Štono zgora ima doći
Kazat put nam svim živućin
Gđe se mira može nać

4.3. BOŽIĆ

Božić je, nakon Uskrsa, najvažniji kršćanski blagdan. Kako u prošlosti, tako i u suvremeno vrijeme, karakteriziraju ga mir, blagostanje i obitelj. Ljudi su na taj dan težili odmoru, miru te obilnom jelu, kako ističe D. Rihtman Augustin (1992: 119). Također navodi da je bilo od izrazite važnosti kako će taj dan proteći zbog vjerovanja da su događaji toga dana važni za „protok naredne godine“. Ističe da je na taj način pučka pobožnost združena s magijskim i kršćanskim. S. Braica (2004: 18) navodi da su se u Kaštelima djeci darivala peciva

od bijelog brašna, koja su se nazivala *lučica* i *luk*. *Lučica*, odnosno lutkica poklanjala se ženskoj djeci, a bila je u obliku djeteta ili lutke, dok se *luk* koji je bilo u obliku oružja (*lûk*) poklanjao muškoj djeci. S obzirom da je Božić obiteljski dan, uloga posjetitelja izvan obiteljskog kruga veoma je značajna, ovako ju objašnjava D. Rihtman Augustin (1992: 125):

„Za božićnih blagdana u nekoliko navrata uži obiteljski krug odjeljuje se običajima i ritualima od vanjskog svijeta. Ulogu, veoma značajnu, osobe koja naznačuje tu granicu ima stranac – dakle osoba izvan obitelji – zvan *polaznik*, *polaženik* ili *položaj*. To je mlađi muškarac koji rano ujutro na Božić prvi dolazi u kuću.“

Poslije Božićne mise u Kaštelima, mještani su ispred crkve međusobno čestitali Božić kako objašnjava S. Acalija (2010: 27). Kao što je već navedeno, nosilo se svečanu odjeću. Muškarci su nosili „svečana vunena odijela s crvenom kapom na glavi, a žene bogatu svečanu narodnu nošnju.“ Također navodi uzrečicu koja je uz to vezana:

„Tko na Božić nova ne obuče, tome led se u kosti uvuče.“

„Tko na Božić nova ne obuče, zima mu se u kosti uvuče.“

Navodi i da su stariji znali govoriti:

„Dica moja, 'ko je dužan, i na Božić je tužan.“

„Dica moja, 'ko je dužan, i na Božić je sužanj.“

„O Božiću zelen brijeg, o Uskrsu led i snijeg.“

S. Braica (2004: 19) navodi kako je u Kaštelima zabilježeno blagovanje orahnjače, medenjaka, te božićne torte od oraha i čokolade. Na Božić su se pripremali tamni kolači, za razliku od svijetlih koji su obilježavali Uskrs. Božićni ručak bio je poseban događaj koji je stvarao uspomenu za cijelu godinu do novog Božića:

„Na Božić su se svi lipo gozbili. Ovi bogatiji naravno, ali i siromašniji, kako su god znali za tad bi se snašli i ručak je kakav takav na stolu bija. Užgali bi najpri sviću pa se pomolili i onda bi gozbili. E sad kako je ko ima, mi smo neku godinu mogli malo više a neku malo manje. Pa bi uglavnom tu bilo pršuta i sira, juve, pečenoga ili pašticide s njokin' i posli malo slatkoga. Od slatkoga bi pravili te

mandulete, kotonjatu, šećerili bi bajame i tako, i orahnjaču bi napravili. I onda malo vina, mi smo imali svoje domaće, ako bi ko tija malo rakije, prošeka...“²⁶

Spomenuta svijeća koja je gorila na blagdanskome stolu bila je postavljena posudu sa žitaricama ili soli, kako objašnjava S. Acalija (2010: 29), te je bivala zapaljena žeravicom iz drva badnjaka. Svijeću je, navodi, palio najstariji član obitelji a gasio ju je najmlađi član sa kruhom prethodno umočenim u vino na kraju objeda. Kontrast između raskošnog blagovanja na Božićni ručak u odnosu na ostatak godine istaknula je u idućim uzrečicama:

„Do Božića i sito i lito – od Božića i 'ladno i gladno.“

„Jema svega, ka' na Božić.“

„Ako za Božić
nemaš još nožić,
i veći jad bio bi tad.“

„O Božiću, veli dive,
čekamo te godinicu,
kupi ćaća, kupi mama,
malom (Ivanku) kabanicu.“

„U Božića tri nožića.
Jednim reže zaoblicu.
Drugim reže kobasicu.
Trećim reže pogačicu.“

Zaoblicom darivaše,
u dom doma domaćina.
Kobasicom darivaše,
u dom domu prijatelja.
Pogačicu darivaše,
siromahe i uboge.“

²⁶ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

Još jedan oblik božićne čestitke čini koledanje. Koledanje je „ophod u kojem ne sudjeluje pojedinac nego skupina od nekoliko mladih muškaraca ili dječaka, a katkad i žena“ kako objašnjava D. Rihtman Auguštin (1992: 131). Navodi da se koledanje odvija tijekom Božića, „uoči i na Novu Godinu i Sv. Tri kralja“. Opisujući koledanje, ističe prigodne pjesme kao njihovu glavnu sastavnicu. Navodi i razliku između polaznika i koledara. Naime, polaznik posjećuje samo jednu, određenu kuću, dok koledari odlaze od kuće do kuće, u svakoj od njih „otpjevaju prigodnu pjesmu koja izražava želje za dobrobit kuće“ te za to bivaju nagrađeni.

Koledari su znali ponekad pjevati i podrugljive pjesme na račun domaćina no to im se nije posebno zamjeralo:

„Cili dan bi stol staja poslužen jer se svako malo očekivalo koledare. Kad bi došli, otpivali bi malo isprid kuće pa bi ušli unutra opet pivali, malo se zasladili, počastiti još jednon pismom, nekad bi to znala bit i rugalica ali mora si znat prihvatit šalu, nije to niko zamirija. A di u kući ima neka cura, znalo bi se i da koledar ostavi neki mandulet ili joj kupi bobiće, vako nešto, ka znak ljubavi ili pažnje pa bi se onda cure posebno njima veselile.“²⁷

Koledanje se u Kaštelima odvijalo već na blagdan Svih Svetih to jest na takozvani Prvi Božić, kako objašnjava S. Acalija (2010: 7). Domaćini bi kolendaše tada počastitli „*suvin smokvan', orijin', mendulan', fritulan', narančan', pićem prošekon', vinon' i rakijon'* te u jabuku zabodenim novčićima.“ uz ove poslastice kolendari su bili počašćeni i „tradicionalnom kaštelanskom *kotonjatom*“. Koledarima se nitko nije htio zamjeriti, kako ističe S. Acalija (2010: 35), čak i ako bi se ispjevalo neki podrugljiv stih na račun domaćina. Naime, vjerovalo se da ako se naljuti na koledare čitava godina bi mogla biti loša. Kolenda na Svi Svete ili Prvi Božić koju je izdvojila S. Acalija (2010: 8):

„Ja san mali rebac, doša san van krkelezat –
kome bobić, kome grozdić,
na dobro van doša prvi Božić.“

Čestitanjem i darivanjem završava Božić, blagdan koji se slavi u krugu obitelji i onih najbližih. Ukućani se pripremaju za sutrašnji dan, Svetog Stipana kada se odlazi u kuće rodbine

²⁷ Kazivačica: već spomenuta Miolin, Dušanka, udana Andromak. Zapisano 20. svibnja, 2017.

i prijatelja s čestitkama, poklonima i dobrom voljom. Nakon Božića, svake subote i nedjelje, kako navodi S. Acalija (2010: 42), odvijale su se *šerate* ili *mesoije*. To su bili plesovi koji su se organizirali u kućama imućnijih obitelji te bi trajali do čiste srijede ili Pepelnice.

4.4. SILVESTROVO

Dan uoči Nove godine, točnije, 31. Prosinca, slavi se Silvestrovo ili Stara Godina. Sveti Silvestar I. bio je biskup koji je, kako objašnjava M. Dragić (2015: 303), „proživio mnogobrojna mučenja i pogubljenja kršćana. Godine 313. krstio je rimskoga cara Konstantina I. Velikog, a car je te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom.“ Također navodi da je sv. Silvestar proglašen papom 314. godine te je bio prvi papa koji je umro prirodnom smrću. Pa se tako 31. Prosinca slavi njegov spomendan.

Silvestrovo je obilježeno vjerskim običajima i obredima koji su uključivali „molitve, mise zahvalnice, škropljenje *čeljadi, blaga, kuće, dvorišta i stale*“, kako ističe M. Dragić (2015: 310). Također objašnjava da se na Silvestrovo, odnosno na zadnji dan u godini, zahvaljivalo Bogu na svim darovima koji su zaprimljeni protekle godine te se moli za godinu koja slijedi. Taj dan, kako objašnjava, „u crkvama se slave mise zahvalnice“ te je stara godina završavala molitvama. Osim molitve, dan je bio obilježen i već navedenim koledanjem. S. Acalija (2010: 43) donosi primjere kaštelanskih kolenda:

Došli smo van kolendati,
da nan date marendati,
kokod smokvu, kokod grozdić,
na dobro van doša Božić!

Po Božiću Sveti Stpan,
po Stpanu sveti Ivan,
po Ivanu svi mladin ci
okrunjeni ki su svecin!

Otvorite vaše škuri
jer zebemo tu na buri,
u kuću nas vi primite
pa nam po tom nazdravite.

Otvorite ormarune,
izvadite botiljune,
rodilo van vino i ulje!

Da si zdravo, kume (Duje)!
Zamirit se nima čemu –
pozdravjamo tvoju ženu!

Veselte se svi u licu –
pozdravjamo tvoju dicu!

U vrtlu van ruže cvatu-
pozdravjamo zeta (Matu)!

A sad vas ostavjamo
i najlipše pozdravjamo!

Sad Isuse budi faljen
po sve vike vika – Amen!

„Došli smo van kolendrati
i Božiće sve nazvati
Po Božiću sveti Stipan,
po Stipanu sveti Ivan,
po Ivanu Svi Mladinci,
po Mladincin Mlado lito,
rodilo van uje, žito,
rodila van maraščina,
i ostala vrsta vina,
A ti (Jerka), ne bud' lina,
ustani se sa komina
i donesi vrčić vina

i botiju arsi bursi
jer smo žedni kano Turci.
Otvorite armerune
izvadite botijune,
otvorite škafetine
izvadite biškotine.“

Na Novu Godinu obitelj se ponovno okupljala za stolom: „Opet bi se gozbilo, skupila bi se i malo šira familja. Onda bi se odmorili od ručka i popodne išli na kavu kod prijatelja ili neke rodbine koja nije bila na ručku“²⁸. Kolendaši su i na Novu Godinu „pjevali pred vratima domaćina“ kako navodi S. Acalija (2010: 45) te navodi najčešću kaštelansku kolendu:

„Zlatna grano od orija – faljen Isus i Marija!
U kući van srića bila – svaka srića i veseje!
Ovo su Van naše žeje – naše žeje ovd jubavi,
naše žeje od jubavi, ke gojimo pram Vami.
Na dobro Van Mlado lito – Mlado lito plemenito!
Rodilo Van uje, žito i lozica po goricah!
Ove kante ostavimo – domaćina pozdravimo.
Domaćin je čovik pravi – među judin odabrani.
Niz Kaštila redon sela – poznaju ga sva vlastela.
Kad govori pravo zbori – u ruci joj posal gori.
Otvorite ormarune – izvadite botiljune,
otvorite škafetine – izvadite bićerine.
Komu smokvu, komu roščić – na dobro Van doša Božić!“

4.5. SVETA TRI KRALJA

Sa blagdanom Sveta Tri kralja, odnosno 6. Siječnja, završava božićni ciklus te započinje pokladno vrijeme. Na ovaj dan svetkuje se dolazak tri kralja do malog Isusa kojeg su darovali poklonima, tamjanom, zlatom i smirnom. Legendu o kraljevima obliže je opisao M. Dragić (2007: 96,97):

²⁸ Kazivačica: već spomenuta Proso, Mirjana, udana Rodin. Zapisano 20. svibnja, 2017.

„Kad su Izraelci prolazili kroz moapsku zemlju, mezopotamski prorok Balaam izrekao je proročanstvo da će se roditi kralj i da će tom prigodom svijetliti čudnovata zvijezda. (Br 24,17) Proročanstvo se obistinilo. Prigodom Isusova rođenja Božjom se voljom pokazala čudnovata zvijezda nad Betlehemom gdje se rodio Isus.(...) Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi (magi) rodnom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga, kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim su običajima kao darove ponijeli tamjan, zlato i mirisavu pomast.“

Na Sveta Tri kralja s božićnog drvca se skidaju ukrasi i iznosi ga se iz kuće, kako objašnjava D. Rihtman Auguštín (1992: 146). „Sveta Tri kralja, ili Bogojavljenje ili Vodokršće“ označava kraj božićnih blagdana koji je obilježen posjetom susjeda, prijatelja, obitelji te blagoslovom vode, kako navodi M. Dragić (2007: 98).

S. Braica (2004: 16) navodi Kaštelanski običaj za Sveta Tri Kralja u kojem su djeca pratila svećenika te bi se zaustavljali ispred kuća i vikali „*Bacite nan sto i jednu smokvu*“, a kada bi netko bacio natjecali bi se tko će ih više sakupiti. Uoči Sveta tri kralja, 5. siječnja, na misi se blagoslivlja voda i sol, kako objašnjava S. Acalija (2010: 47). Blagoslovljena voda i sol nosi se kućama te se smatra da čuva obitelj od bolesti, smrti ili nesreće. Voda je znak očišćenja i ozdravljenja, a sol znak mudrosti.

5. PJEVAČKI ZBOROVI

Poznata tradicija kaštelanskog kraja jest djelovanje klapa. Skoro svako mjesto imalo je svoju klapu koja je predstavljala određenu zajednicu. Poneke klape sačinjavale su se od obiteljskih članova, poneke od kolega sa posla a poneke i od prijatelja koji su iz zabave oformili novu klapu kako bi na raznim natjecanjima mogli pokazati svoje glasove a ujedno se i dobro zabaviti. Tadašnje klape izvodile su svoje pjesme bez glazbene pratnje, pri čemu se na specifičan način isticala melodioznost i jačina klapskih glasova:

„Dida ti je piva sa klapon Rafaneli i bia je prvi tenor tu i u Crkvenom zboru sv. Cecilije. Tad je imat svoju klapu značilo imat samo takav društveni život. Svugdi si bia

dobrodoša jer je svaka fešta tražila i kantače, bez njih nije bilo isto. Skupljali bi se po konobama za svakakve fešte a i vikendom bez posebnog nekog razloga, nije in puno povoda tribalo za zapivat. Nije to bila samo klapa, nego i društvo, pa kad bi bia koji mlađi član, ako bi mu neka cura upala u oko, cila klapa bi bila tu za pomoć. Došli bi joj uvečer ispod prozora i zapivali neku lipu serenadu. Tadašnji kantači nisu imali glazbu u pozadini, nikako. To je bilo baš slavlje čistoga glasa i moć njihova intonjavanja.“²⁹

Kaštelanski kantači sa svojim klapama bili su pozivani ne samo na sve privatne zabave već i na razna natjecanja koja su bila povod za nova upoznavanja, druženja ali i za učvršćivanje klape kao homogene zajednice. No osim zabava i natjecanja, klape su bile poznate i po pjevanju serenada pod prozorima djevojaka ukoliko je jedan član imao posebne osjećaje prema nekoj djevojci. Svaka klapa morala je imati svog takozvanog vođu koji bi započinjao gore spomenuto *intonjavanje* koje predstavlja pripremu za početak pjevanja, odnosno usklađivanje svih glasova klape kako bi nastup bio što bolji.

5.1. CRKVENI PJEVAČKI ZBOROVI

Većina klapskih kantača je osim nastupa u svojim klapama bilo i član crkvenih pjevačkih zborova. Razlog za to bila su misna slavlja koja su i kroz prošlost uvijek tražila lijepe glasove koji će moći uz svećenika izvoditi i uljepšati dijelove mise.

5.1.1. Počeci pjevanja

Crkveni pjevači postojali su od samog dolaska Hrvata u ove krajeve. Služili su za privlačenje vjernika na misno slavlje kako bi učvrstili i produbili njihovu vjeru te kako bi svojim pjevanjem predvodili puk. Kao što je već spomenuto, Hrvati su doselivši u ove krajeve primili kršćanstvo pa su se skladno s tim okupljali na vjerskim slavljima gdje bi molili i pjevali, kako objašnjava Ivan Burić (2016: 7). Iz spomenutih razloga, sva vjerska okupljanja sačinjavala su se od molitvi i pjevanja prisutnih vjernika koji su na taj način prigrlili kršćanska vjerovanja.

Dokazi da su crkveni zborovi postojali od davnih dana, dokazuje nam sama arhitektura starih crkava koje su u sebi imale ograđen veliki prostor za kor, kako primjećuje I. Burić (2016:

²⁹ Kazivačica: već spomenuta Proso, Mirjana, udana Rodin. Zapisano 20. svibnja, 2017.

7). U koru, koji se nalazio na dnu crkve, kantači su pjevali i predvodili druge vjernike u misnom slavlju.

5.1.2. Običaji i pjevanje kroz prošlost

Crkveni kantači kao i klape, sačinjavali je jednu homogenu zajednicu koja je voljela vrijeme provoditi zajedno i izvan crkve. Jedan od običaja crkvenih kantača, kako objašnjava I. Burić (2016: 9), bio je da nakon mise ili bilo kakvog drugog obreda koji se održavao nedjeljom i blagdanom, da se ostane družiti ispred crkve, zimi pred pročeljem na suncu, a ljeti u hkadovini. Razgovaralo se, kako ističe, o svemu i svačemu, a ponajviše o koru i pjevanju što je uključivalo i razgovore o prošlosti korskog pjevanja koja se prenosila s generacije na generaciju

Broj kantača sastojao se od 18 članova koji su se, kako objašnjava I. Burić (2016: 9), dijelili na dvije skupine po devet. Jednu od te dvije skupine predvodio je starješina zbora, a drugu zborovođa, čija je skupina uvijek započinjala već spomenuto *intonjavanje*. Na ovaj način, pjevali su naizmjenično, svaka skupina pjevala je svoju kiticu, zajednički su pjevali samo dogovore te psalme i pjesme koje su sadržavale recital. Kor je bio formiran tako da su sa svake strane kora prvi stajali starješina i zborovođa, a od njih pa nadalje redali su se ostali i to po starosti a ne po glasu kojeg pjevaju dok su mlađi članovi redovito i ostajali van klupe.

Sva događanja i djelovanja zborova kroz povijest nisu se nigdje zapisivali već su se kroz prošlost prenosila sa starijih na mlađe usmenim putem. Putem usmenih saznanja I. Burić (2016: 10) je prikupio i zapisao podatke po kojima „sa sigurnošću tvrdi“ da su naši zborovi, odnosno njihov kantači kroz prošlost pjevali samo „materinskim hrvatskim jezikom“ i to gotovo samo uvijek „samo izvorne pučke napjeve“. Na hrvatski su pjevali ne samo sve pjesme i psalme već i sve druge „nepromjenjive dijelove mise: Gospodine, Slavu, Vjerovanje, Sveti Jaganjče Božji.“

Preci crkvenih zborova mlađim su naraštajima ostavljali ne samo priče o prošlosti već i „vrijednu i bogatu muzičku baštinu s oko stotinu izvornih pučkih napjeva, koji se pjevaju tijekom crkvene godine za adventsko, božićno, korizmeno i uskrsno vrijeme kao i posebni napjevi za radne dane, nedjelje, velike blagdane i pogrebe“, kako objašnjava I. Burić (2016: 10). ove pjesme dijele se na ti skupine: vesele, pokorničke i pokajničke dok se veseli napjevi nadalje dijele na: svagdašnje, nedjeljne i blagdanske. Mogla se razlikovati nedjeljna misa, blagdanska misa te korizmena i mrtvačka misa. Za svaku od tih misa postojali su posebni „napjevi za poslanice i druga čitanja kao i za odgovore svećenika na evanđelje i preslovlje.“ U prošlosti, svećenik bi tiho molio kanon mise dok su kantači za to vrijeme pjevali prigodne

blagdanske pjesme zvane *kalendule*. *Kalendule* su se sastojale od raznih napjeva pa bi tako u svakom naslovu pjesme stajala i oznaka kojim se napjevom pjesma treba pjevati. Korizmena misa pjevala se i u adventu i u korizmi no s tom razlikom da se u adventu pjevala uz pratnju orgulja dok je u korizmi nisu pratile orgulje već se izvodila a capella. Mrtvačka misa pjevala se na pogrebima i na misama za mrtve.

Najveći dio spomenutih napjeva odnosio se na korizmu, posebno na Veliki tjedan odnosno Cvjetnicu, Veliki četvrtak i Veliki petak, kako objašnjava I. Burić (2016: 11). Do pedesetih godina obredi Velikog tjedna održavali su se jutro. Ti obradi trajali su oko dva sata, no zahvaljujući kantačima i njihovim različitim napjevima ti obredi nisu bili dosadni već su nalikovali na „bogat duhovni koncert“ koji je privlačio kako starije tako i mlađe vjernike.

6. ZAKLJUČAK

Uvodni dio rada predstavlja bogatu povijest grada Kaštela koja su svojim utverdama, to jest kaštelima stvorili zaštitu za težake i ostali naseljeni narod te na taj način stvorili niz od sedam naselja koja se protežu između Solina i Trogira. Svojom kulturnom baštinom nadopunjuju ionako raznoliku i bogatu tradicijsku kulturu kako Hrvatskog primorja tako i cijele Hrvatske. Opisana su samo neka od brojnih vjerovanja od kojih se poneka svrstavaju i pod poganska. Način života bio je podređen tim vjerovanjima što je rezultirao brojnim poslovicama i izrekama koji su i danas, na metaforičan način, primjenjive u mnogim situacijama. Način odijevanja, koji se u sadašnjosti u potpunosti promijenio, i danas se promovira na raznim kulturnim manifestacijama kao jedan od glavnih predstavnika identiteta to jest pripadanja određenom mjestu. Uz sam grad vezana je legenda o Miljenku i Dobrili koja se u početku prenosila usmenom predajom da bi na kraju bila pretvorena u roman čija priča danas služi kao jedna od najpoznatijih oznaka grada Kaštela koja privlači posjetitelje diljem svijeta. Običaji vezani uz blagdane i svetkovine su najbrojniji te se ponekad čak i razlikuju od jednog mjesta u Kaštelima do drugog. Uz vjerske običaje vezane za blagdane isprepletena su i poganska vjerovanja koja su se zajedno ispreplela u bogatu tradicijsku kulturu ovog mjesta. Kaštela obilježava i duga tradicija usmenog pjesništva, brojnih klapa i zborova koji su bili povod međusobnog druženja, veselja a i poticatelji brojnih ljubavnih priča zahvaljujući mladićima koji su djevojkama pod prozorima pjevali serenade.

Bez usmene predaje, koja je s generacije na generaciju prenosila bogatu kulturu i baštinu Kaštela danas ne bi postojali pisani zapisi pomoću kojih svatko ima mogućnost držati tradiciju

na životu te naučiti ponešto o kulturi kojoj pripada ali i o bilo kojoj drugoj kulturi. Može se reći da je važnost i čarolija usmene predaje u tome što drži na životu cijelu ljudsku povijest.

POPIS KAZIVAČA

1. Miolin, Dušanka, udana Andromak, rođena 1946. godine u Kaštel Sućurcu, nakon udaje preselila u Kaštel Lukšić gdje i danas živi.
2. Proso, Mirjana, udana Rodin, rođena 194 godine u Gatima, nakon udaje preselila u Kaštel Lukšić gdje i danas živi.

LITERATURA

1. Acalija, Sanja: *Pučki Božićni običaji u Kaštelima*, Muzej grada Kaštela, Kaštela, 2010.
2. Acalija, Sanja i Ivančić, Sanja: *Povismo i sukno - Kaštelansko tradicijsko ruho*, Etnografski muzej Split i Muzej grada Kaštela, Split, 2015.
3. Alujević, Maja i Premuž Đipalo, Vedrana: *Dite u pučkoj kulturi Dalmacije*, Etnografski muzej Split, Split, 2008.
4. Braica, S. (2004). Silvio Braica: Božićni običaji. *Ethnologica Dalmatica*, 13(1), 5-26.
Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/107863>
5. Bućan, Neven: *100 kulturno turističkih „brendova“ grada Kaštela*, 1000 primjeraka, Kaštela, 2015.
6. Burić, Ivan: *Povijest i sadašnjost Crkvenog pjevačkog zbora Sv. Cecilije župe uznesenja BDM Kaštel Lukšić*, Matica Hrvatska- Ogranak Kaštela, Kaštela, 2016.
7. Dragić, Marko, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, *Croatica et Slavica Iadertina*, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2016, 149-179.
8. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Crkva u svijetu*, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
9. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, *Crkva u svijetu*, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, br. 3, Split, 2008., str. 414-440.
10. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 10, No. 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
11. Dragić, Marko, *Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata*, *Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja*, XIII (2), Zagreb: Kršćanski akademski krug (KRAK), 2015, 141-163.

12. Dragić, Marko, *Sveti Nikola - biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
13. Dragić, Marko, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 21, No. 1, Split, 2014., str. 103.-123.
14. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
15. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.
16. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, 67-91.
17. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 42 (1), Split, 2007., str. 96-117.
18. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
19. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju Radovana Ivančevića*, uredio Anđelko Badurina, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990.
20. Rihtman-Auguštin, Dunja, *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb, 1992.

ORAL LITERARY HERITAGE OF KAŠTELA IN ETHNOLOGICAL CONTEXT

Summary

Kaštela presents a city of seven localities which is situated between Trogir and Solin. With its rich history and cultural heritage this city is interesting in a sense of learning about traditional culture. A handful of traditional content is described in the paper, for the beginning, history of the city is shortly described as well as the way of life and the way of dressing. This is followed by a legend which brands the entire city, the legend of Miljenko and Dobrila, a story which attracts visitors from all over the world. Most richly described are the religious mores, which intertwine with folk, gentile mores and in that way make an unbreakable unity or the religious – folk heritage. What makes this city special is also a long tradition of oral poetry and numerous singing assemblies which are one of the features of the identity of the city which show the traditional culture through various manifestations. Alongside being the features of traditional culture, singing assemblies were the reason for socializing as well as for many love stories which started with boys who were singing serenades in front of the window of a girl they liked. This paper brings an overview on cultural heritage of Kaštela with the help of many sources and an interview with narrators who either narrated their own memories or the life of their ancestors.

Key words: Kaštela, way of life, Miljenko and Dobrila, religious – folk heritage, singing assemblies